

9. 497. 11

СРБИ У УГАРСКОЈ

КРАЈЕМ XVI. И ПОЧЕТКОМ XVII. СТОЛЕЋА.

НАПИСАО

ДР. АЛЕКСА ИВИЋ.

ЗАГРЕБ 1912.

ШТАМПА КР. ЗЕМ. ТИСКАРЕ,

U-6932

Urb. of 6932

Прештампано из „Vjesnika kr. zem. hrv.-slav.-dalm. arkiva“ бр. 3. и 4. за год. 1912.

urb. fr. 6106

Срби у Угарској

крајем XVI. и почетком XVII. столећа.*)

За време српског банатског устанка (1594. г.) и непосредно после њега излазе на површину три личности, које ће кроз читав деценијум и дуже да воде главну реч међу Србима у Угарској. Први је Ђорђе Рац-Сланкаменац, човек ниског рода, који је неко време служио као коњушар ердељског магната Јована Ифју и касније добио плаћу на четир коњаника. За време банатске буне водио је преговоре у име устаника са Тајфенфахом, а по свој прилици и са кнезом Жигмундом Баторијем, који га наскоро узе у своју службу и пошље га као свог изасланика Татарима, а касније и влашком војводи Михајилу. У ово је доба био Рац већ у годинама. Други је војвода Марко Хорват, назван дели-Марко, младић, који је и пре рата уживао велик углед међу Србима, а трећи је Сава Темишварац, чија улога почиње са ратовањем кнеза Баторија против Турака, али до правог значаја долази тек после склопљеног мира на ушћу речице Житве.

Батори се у свом ратовању непрекидно ослањао на српске војнике, који су имали више искуства и окретности од других. Кад је 1595. на почетку ратовања Баторијев војвода Ђорђе Борбељ напао на Липово, освојио га је заједно са Шољмошем и са још четир градића у околици, али уз помоћ липовских Срба, који су сачињавали половицу турске посаде у липовској тврђави. Па и остала места Борошјене, Чанад, Нађлак, Вршац, Фачет и друга задобио је Батори тек уз издашну потпору тамошњих српских становника.¹⁾ Да би умножио број српских ратника, прими Батори једну групу Срба, на броју 10.000 душа, који се доселише фебруара 1596. из Турске под окриље кнежево. Уз пут су ови Срби поубијали неке чете јаничарске и њиховог поглавицу, а сјединивши се са ердељском војском,

*) У овом чланку износим резултате свога истраживања, до којих сам дошао проучавајући непубликоване архивалне податке као и мађарску литературу за историју Срба у Угарској пре сеобе под патријархом Чарнојевићем. Повесни материјал у овом чланку обухвата десет година, од 1596. до 1606., а студије о животу угарских Срба пре овог доба публиковао сам у Летопису „Матице Српске“ под насловом „Из историје Срба у Угарској.“

¹⁾ Századok за 1884., Székési Bercsényi Imre, közli Thaly Kálmán стр. 199.

*

стадоше одмах крстарити по турским крајевима, пустошећи и убијајући све до Темишвара.¹⁾

Почетком јуна 1596. крене се кнез Батори, да освоји од Турака град Темишвар. У војсци је имао много српских војника, међу осталима су били Ђорђе Рац, дели-Марко и Сава Темишварац. 9. јуна је била војска пред Темишваром. Срби темишварски отворе одмах капију од српског дела града (Raitzenstat), у који уђе ердељска посада. 17. јуна заповеди Батори јуриш на тврђаву градску, али Срби не хтедоше јуришати него само Мађари, који бише одбијени.²⁾ Неуспех овај и вест, да опсађеном граду хита у помоћ београдски паша Хасан, принудише кнеза да дигне опсаду и да се врати у Ердељ.

Дели-Марко је на челу једне српске чете ратовао уз осталу ердељску војску, али је врло често упадао у турске крајеве па је на своју руку робио и убијао Турке. При свима овим сукобима показао је одважности у необичној мери. На њега и његову чету се без сумње односи и она вест да су под крај 1594. године 500 Срба упали у Турску, све до Једрена опљачкали и силно благо задобили.³⁾ После опсаде Темишвара пролазио је Марко са својом четом по турским крајевима, хватао је натоварене лађе, робио трговачке караване и на све могуће начине досађивао Турцима. Више пута је прелазио преко Дунава у Бугарску па чак и преко Балкан-Планине те је с оне стране њене пустошио околину реке Марице. Ово је чинио нарочито онда, када би дознао, да је турска војска отишла у Угарску. Једном је међутим љуто страдао. Са четом својом протера бега кладовског, пређе Дунав и стане робити по Бугарској. Бег кладовски прикупи повелику војску и дочека дели-Марка на повратку, поубија му скоро све другове, а Марка рањеног зароби и пошље у Цариград.⁴⁾

Нестални и неурачунљиви кнез Жигмунд Батори набрзо после венчања са надвојвоткињом Маријом Кристином науми да се растави са женом и да се повуче са управе Ердеља. Током 1597. преговарао је са Рудолфом, нудећи му Ердељ и тражећи у замену за њега херцештва Опелн и Ратибор. Рудолф пристаде на услове Баторијеве, на што овај сазове сталележе ердељске те и њих приволи да признаду Рудолфа за владара и у априлу 1598. оде из Ердеља. За намесника свога у Ердељу именује цар Рудолф надвојводу Максими-

¹⁾ Ortelius Redivivus стр. 189.

²⁾ о. с. стр. 195.; Decius стр. 257. и 260.

³⁾ Писмо без потписа, управљено 20. децембра 1594. из Кошица на генерала de Grazia (Feld-Acten за 1594).

⁴⁾ Szamosközy István, Történeti maradványai 1565.—1603. kiadta Szilágyi Sándor, II. kötet, Budapest 1876. стр. 148.

лијана, али још овај није у Ердељ ни приспео, кад се Батори августа месеца створи у Колошвару, где уз помоћ свога ујака Стефана Бочкаја заузме поново престо ердељски. Но ова влада трајала је кратко време, јер у сред планова, да раскине са Рудолфом и да се помири с Турцима, замрзне Батори изненада владање и пошље Бочкаја цару Рудолфу да поведе нове преговоре о уступању Ердеља. Бочкаји склопи споразум са Рудолфом али још пре него што се вратио кући, кнез Жигмунд промени своју одлуку, измири се са својим рођаком Андријом Баторијем и преда му 17. марта 1599. са пристанком ердељских сталежа, управу Ердеља, а сам се склони у Пољачку.

Влашки војвода Михајило, савезник Жигмундов у рату против Турака, употреби забуну и немире турске 1598., да поведе војну експедицију у унутрашност Турске. Пре тога је успео, да за своју акцију придобије и многе српске војнике. Узео је себи за секретара Јована Раца од Тевиша, човека, који је знао латински, а био је вешт и ћирилским словима, којима су се то доба Румуни служили не само у друштвеном саобраћају, него и у верском погледу, јер су са православном вером примили и славенску службу.¹⁾ На двору Михајилову налазио се сада и Ђорђе Рац-Сланкаменац, са великом четом српских војника. Док је године 1598. турска војска безуспешно опседала Велики Варад, упадне Михајило са својим људима и са Ђорђевим српским ратницима у Турску. Свега је имао на 6000 војника, које са необичном брзином пребаци код Никопоља преко Дунава, разбије никопољског пашу, удари на Ниш, освоји варош нишку и опљачка је па поведе собом многе Србе и Бугаре, њих око 12.000 душа, заједно са женама и децом, са колима и са свим иметком, кога су у брзини могли понети. При прелазу преко Дунава нападне и потуче бега кладовског и врати се у Влашку.²⁾

И у ердељске догађаје умешао се војвода Михајило. Кардинал Андрија Батори заузме према споразуму са кнезом Жигмундом престо ердељски, те Аустрија би принуђена, да оружјем прибави вредност уговору, склопљеном са Бочкајем. Цар Рудолф позове војводу Михајила да нападне на Ердељ, на што овај са великом војском, у којој је и опет било много српских ратника, на челу са Ђорђем Рацом,³⁾ упадне у државу Баторијеву и у близини Сибиња потуче 28. октобра 1599. године до ноге војску кардиналову. Сам кардинал изнесе главу из покоља, али га у бегану ухвати противници и убију га. Истодобно је погинуо и секретар војводе Михајила Јован Рац. Њега су Мађари

¹⁾ о. с.

²⁾ о. с. стр. 191.; Illésházy вели, да је Михајило имао 12.000 војника и да је довео из Турске у опустелу Влашку 40.000 хришћана (Gróf Illésházy István nádor följegyzései 1592.—1603, és Hidvégi Mikó Ferencz Historiája 1594.—1613. стр. 63.).

³⁾ Szamosközy II. стр. 338.

били заробили, али га на заузимање војводино пустише на слободу, но он још исто вече пребегне својевољно кнезу Андрији и даде му тачне податке о војсци Михајиловој. У битци код Сибиња буде Рац заробљен и Михајило му даде одсећи ноге и руке те у грозним мукама испусти душу.¹⁾ Напротив је Ђорђе Рац истрајао са својом четом уз војводу и овај га пошље средином децембра као свога посланика надвојводи Матији.²⁾

Међутим Михајило још није био на врхунцу својих успеха. С пролећа 1600. године зарати он и са Молдавском, камо се склонио био кнез Жигмунд. У војсци, с којом се војвода кренуо на Молдавску, било је 4000 Срба коњаника на челу са дели-Марком,³⁾ који се спасао био од турског ропства. На отпор није Михајило нигде наишао те се већ 16. маја налазио у престоници молдавској Сучави. Прогнавши молдавског војводу присаједини његову државу са својом па се врати у Ердељ. Али крај свију ових успеха је моћ Михајилова била кратког века. У Ердељу се набрзо дигне племство против њега и позове у помоћ Ђорђа Басту, заповедника аустријског у горњој Угарској, који је нерадо гледао, где војвода себи присваја ердељску кнежевину. Баста дође с војском и код Мирислова потуче 18. септембра 1600. Михајила и истисне га из Ердеља. И у овом боју је учествовао велик број српских војника.⁴⁾ Баста похвата у робље фамилије тих Срба, који су служили под војводом, и овај га сад замоли у писму од 12. октобра, да пусти жене и децу његових бојара и Срба и да им врати одузето имање њихово.⁵⁾ Срби, присталице војводине, држали су се још неко време, али кад крајем септембра потукоше Мађари липовску српску посаду, пређоше и

¹⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek, Szilágyi Sándor, Negyedik kötet, Budapest 1878. стр. 99.; Szamosközy, IV. стр. 111.

²⁾ о. с. стр. 455. и 460. Војвода је већ у ово доба имао диференцију са Бечом те је надвојвода Матија настојао, да преко Раца приволи и Михајила на споразум (Törtéelmi Tár за 1883., Regesták Mihály vaida történetéhez стр. 75; Történelmi Tár за 1884. стр. 63).

³⁾ о. с. стр. 381.

⁴⁾ о. с. стр. 391.

⁵⁾ У писму свом, датираним „ex castris in valle Kirko“ пише Михајило „Endlichen bitt ich, eur gnaden wollen befehlen, damit doch (vnserm beschluess nach) meiner bojarn vnnd meiner leute auch der Ratzten ihre weiber vnnd kinder sampt ihrem guet einmal freygelassen möchten werden“ (Hung. за 1600.). Баста је и сам настојао да привуче Србе на своју страну те је 1. октобра 1600. из табора на реци Олти издао прокламацију „Generosis, strenuis, egregiis et nobilibus dominis Baba Nowak, caeterisque capitaneis, centurionibus, ductoribus ac universis militibus haidonum et Rascianorum in exercitu Michaelis vaivodae existentibus etc.“ У прокламацији вели, да ће их све примити у службу и наградити их (Basta György, Levelezése és iratai, Budapest 1909. стр. 423).

легла српска, Липово и Јенопоље, затим крајеви у Поморишју према Дромбару, на аустријску страну.¹⁾

Сабор ердељски, који се састао 21. јануара 1601., дисао је великом мржњом против Срба и расправљајући, шта да се учини са Србима, који су служили под Михајилом, закључио је, да Баста има одржати смотру над тим Србима и за које пронађе, да им се не може ни у погледу храбрости ни у погледу верности ништа приговорити, да постави на границу, а остале да насели по местима изван Ердеља и да по цену живота не смеју доћи ближе Ердељу. Исто тако имају се из државе прогнати сви остали Срби, који се налазе у служби код племића као земљорадници.²⁾ Овим закључком се хтело племство осветити Србима за њихово држање, али Баста није извршио жељу сабора, шта више, Срби постају наскоро главни ослонац његове владе у Ердељу.

Војвода Михајило се са остацима војске повлачио после пораза према Влашкој те се код Фогараша сједини са војском Бабе Новака и дели-Марка, који се вратише из Молдавске, али се не упусти у даље ратовање него се нагоди мирним путем са Бастом. Овај је мир био врло нуждан, јер се на другој страни јавила још већа опасност за војводу. Пољаци упадну у Молдавску, протерају отуд чете Михајилове на насрну с војском и у Влашку и после крваве битке победе 20. октобра 1600. и протерају војводу, који сада побегне у Праг и замоли помоћи у цара Рудолфа. Са војском пољачком врати се и кнез Жигмунд, на што племство ердељско остави одмах Басту и почетком фебруара 1601. пристаде уз свог старог кнеза. Овај баци у први мах Басту у тавницу, али га убрзо пусти у слободу. Жељан освете прикупи Баста у горњој Угарској војску, позове из Прага војводу Михајила те заједнички крену војску на Баторија, с којим се сукобе 3. августа код Нађгорослова и хаметом га потуку.

Чим се Михајило појавио у Ердељу пристане одмах уз њега Ђорђе Рац, кога је дотле Баста држао у затвору у Сатмару и касније у Кевару³⁾ а тако исто и дели-Марко, те су учествовали са својим четама, које су на брзу руку прикупили, у овој битци. После битке нападне Рац на Ењед и спали га.⁴⁾ Баста није веровао у искреност Михајилову. Бојао се, да ће он, ослањајући се на српске и влашке чете своје, које су сваким даним све то веће бивале, при-

¹⁾ Давид Унгнад пише 30. септембра 1600. из Сибиња цару Рудолфу „Vor disem werden ewr mayestät wissen, dass Lippa vnd Jenew auch sich ergeben, die Vngern haben die Rätzen aus Lippa geschlagen“ (Hung. за 1600.); Gróf Illésházy, стр. 243.

²⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek, IV. стр. 581.

³⁾ Szamosközy, IV. стр. 116.

⁴⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek, közli Szilágyi László, V. kötet стр. 11.

стине округношћу уливају народу страх у кости. Тавнице су биле препуне, конфискација имања и вешала су на дневном реду. Кад је мислио, да је бунтовничку земљу сасвим умирио и да је људе од утицаја у народу истребио, остави Баста 7. априла 1604. Ердељ, а управу над њим повери грофу Томи Капреолу, од кога наскоро презеше управу неколико царских комесара. Басту именује сада цар Рудолф за главног команданта у рату против Турака.

Почетком 1604. вратио се у Угарску Стефан Бочкаји, ујак негдањег кнеза Жигмунда Баторија. Бочкаји се био у последње време повукао у Праг, јер су му противници конфисцирали цео горњоугарски и ердељски посед. По налогу цара Рудолфа добио је сада натраг велик део свог поседа, али је и даље живео повучено. Кошички заповедник генерал Белгијозо није међутим ни њему дао мира, него га је глобио и сумњичио на сваком кораку. Овако поступање свакако је допринело, да Бочкаји одиста ступи у везу са младим Гаврилом Бетленом и другим незадовољницима, који су испред Немаца побегли на турско земљиште. Једна чета генерала Белгијоза, у којој се налазио и Сава Темишварац као један од заповедника, нападне ове бегунце у околини Темишвара, али темишварски Турци прискоче мађарским устаницима у помоћ и спасу их од погибије.¹⁾ Овом приликом падне преписка Бочкајева са мађарским незадовољницима у руке Белгијозу, те он позове Бочкаја у свој табор на пољу Ракомазу да се оправда, а кад овај не дође, изашље војску против њега. Војска ова, којој се придружише и многе ердељске српске и немачке чете,²⁾ освоји Бочкајев град св. Јоб па се крене на остале градове његове. Међутим Бочкајев присталица Павле Ервенди прикупи многе хајдуке и с њима нападне ноћу 14. октобра код Алманда генерала Пецена, који је са 3500 војника хитао у табор Белгијозов, сатре му војску и њега самог зароби.

Услед ове победе порасла је моћ Бочкајева, број његових при-

¹⁾ Magyar történelmi évkönyvek és naplók II. стр. 33.

²⁾ При поласку ердељских чета настојали су царски комесари, да и у земљи остане довољно војске. У писму њиховом из Колошвара 12. октобра, управљеном надвојводи Матији, стоји: „Damit aber das lanndt nit gar an khriegsvolckh entblösset würde, sein im veltlager bei Weissenburg drey oder vierhundert Zäckeln mit etbo souill hungrihen pfärdten, die vnnnder dem obristen herrn Balthasar Khornis, Morsa, Marcen wayda, vnnnd Ratzu Georgen gedient vnnnd eur khays. mt. rath herrn Benedicto Myndzenty als ire inen zuegeordnetem haubt verblieben . . .“ Спомињући Карансебеш и Лугош веле „Soll es aber eur kay. mt. gehorsambist nit pergen, dass solche baide heuser mit lautter Rätzen besezt, so ire gemeinschaft vnnnd correspondentz mit den Turggen vnnnd panduren haben vnnnd derowegen solche heuser in grosser gefahr stehen . . .“ и стога „ . . . wirdet aber khunfftig diese zwo vöstungen zu erhalten hoch von nötten sein, die Rätzen alle heraus zu thuen vnnnd hergegen teutsche vnd Hungern hienein zu legen.“ (Expedit за год. 1604.).

сталица бивао је све већи те хајдуци његови нападну на нека српска села, спале их и покољу српске жене и децу. Изреком се спомињу српска места у околини Уј-Кало-а, која су том приликом пострадала.¹⁾ Српски војвода Марко Сегединац похита са 1700 ратника у табор Белгијозов, који се налазио недалеко од Великог Варада. Не осећајући се овде сигурним, крене генерал своју војску према Кошицама, да отуд приступи операцијама против Бочкаја. Код Токаја је војска прелазила Тису, напред су ишли немачки војници и док су они прелазили, оду Срби, Сикулци и Мађари у оближње место Ракомаз. У зору 25. октобра 1604., кад се нико није надао, дојуре Бочкајеви хајдуци и нападну Србе. С почетка су секли и Мађаре, јер их нису распознавали, али наскоро почну викали Мађарима и Сикулцима, да се склоне у страну те су нападали само Србе, које потуку тако, да је једва њих 25 са војводом Марком умакло, препливавши с коњем преко Саве.²⁾

Дошавши пред Кошице хтеде Белгијозо ући са својом војском у град, али га становници кошички не пустише, него и они присташе уз Бочкаја. Сва места у горњој Угарској одметнуше се једно за другим од Белгијоза и признадоше Бочкаја за владара свога, те је Белгијозу остала још једина нада у Басту и аустријске чете, као и у Радула са српским и влашким четама његовим. Баста, коме се после пораза код Ракомаза придружио и војвода Марко, крене се са 14000 војника против Бочкаја и опколи град Кошице, али га не мога заузети него се повуче према Елерјешу.³⁾ Бочкају приступише дотле два нова града, Филек и Сатмар, те он позове 12. децембра и ердељске сталеже да му се придруже.

Догађаји у горњој Угарској изазвали су одмах и у Ердељу живо кретање. Варницу бацише и овом приликом српски војници, који крајем октобра приредише кржаве покоље у Карансебешу и Лугошу. Карансебешки Срби, на броју 300 ратника, завадише се са мађарским и влашким племићима и позваше у помоћ своје сународнике. Ноћу 19. октобра дођоше Срби из Михолда под предвођењем дели-Симе, затим из Лугоша и из Крашове са Цветком на челу те у зору тог дана нападну Мађаре и Влахе, покољу их и поробе.⁴⁾ Тих дана игну се лугошки становници и поубијају многе Србе из лугошке посаде. Они Срби, који осташе на животу, оду у Липово, доведу отуд липовске српске војнике те с њима потуку многе грађане, спале и оплене град лугошки.⁵⁾

¹⁾ Szamosközy IV. стр. 253.

²⁾ о. с. стр. 241, 247 и 248.

³⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek V. стр. 294

⁴⁾ Szamosközy IV. стр. 254.

⁵⁾ о. с. стр. 255.

На овако немирном земљишту сасвим је природно да је и устанак Бочкајев брзо ухватио корена. Већ у новембру 1604. пређе на његову страну Јенопоље Наскоро затим, јануара 1605., учини то исто Кевар, чија је предаја у свези са заробљењем брата војводе Марка. Бочкајеви војници заробе брата Маркова са неколико другова и баце их у нађбањску тавницу, али Бочкаји обећа заробљеницима, да ће их пустити и обдарити, ако му предаду Кевар. Нађбањски становници су симпатисали са Марковим братом те сами ступе у везу са Кеварцима и наговоре их на предају.¹⁾ Власт Бочкајева ширила се и даље. Идућих дана пристадоше градови Липово и Карансебеш уз њега, осим тога заузму присталице његове на јуриш Самошјувар, а на његову страну пређе и удвархељски капетан Јован Петки. При овом комешању Срби су често пута страдали. Тако средином јануара 1605. оде дели-Марко са 60 српских војника у Деву. Тамошња немачка посада је нагињала устаницима па се завади са Србима и искомаси их скоро све. Заповедник чете дели-Марко спасе се бегством из покоља.²⁾

Странка аустријска у Ердељу бивала је све мања, племићи и градови остављали су је и ступали једни за другим у редове Бочкајеве, кога сталези на сабору 21. фебруара 1605. изабраше једногласно за кнеза ердељског. Саси међутим осташе верни цару Рудолфу и њима у помоћ пошаље војвода Радул српске и влашке чете на челу са Ђорђем Рацом, који се био у последње време повукао из Ердеља у Влашку. Рац се упути у град Међеш, кога 25. марта заузме баш пред долазак његов једна мала устаничка чета. Грађани ступе потајно у споразум са Рацом те он уђе идући дан у град и побије мађарску усташку посаду.³⁾ Рацу су обећали Саси, да ће га признати за ердељског војводу те их је он преко целе зиме заклањао, станујући час у Сибињу, а час у Међешу и Шегешвару.⁴⁾ Из ових места су се Срби често пута залетали по околини те су робили противничке поседе. Једна чета српска из Рацове војске нападне 27. маја 1605. град Ењед и однесе отуд марве и другог плена у вредности 10.000 форината.⁵⁾

У горњој Угарској учврсти Бочкаји врло брзо свој положај. На

¹⁾ о. с. стр. 314.

²⁾ Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI.—XVIII. századokból I. kötet Budapest 1881. стр. 37.

³⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek, II. kötet стр. 300.

⁴⁾ Gróf Hétházy стр. 171. Рац се у ово доба називао врховним капетаном над ердељским четама римског цара (Zalonkemeni Rác György, az római császár ö felsége Erdélyben lévő hadainak főkapitánya, Magyar történelmi évkönyvek és naplók II. kötet стр. 52).

⁵⁾ о. с. стр. 64.

сабор у Серенч послаше 22 жупаније горњоугарске своје изасланике и ови 20. априла прогласе свечаним начином Бочкаја за свога кнеза, који се сада називао угарским и ердељским кнезом. Бочкаји именује Владислава Булафија за намесника свог у Ердељу и пошље га са 1000 хајдука да сазове сталеже и умири земљу, у којој се услед поновног доласка Раца и његових чета страсти још већма распа' иле. Булафи сазове сабор у Марош Вашархељ, али дознавши, да Раци намерава напасти и запалити са свих страна овај град, пренесе сабор у Келементелке, а кад се заврши већање, упути се с војском у Ебешфалву. Раци се потајно прикраде табору Булафијеву и ноћу 19. маја изненада нападне на Мађаре. У крвавом покољу униште српски војници Булафијеву пешадију и само се један део коњице спасао.¹⁾

Булафи побегне из покоља у град Шард и овде прикупи нову војску па с њом опседне Шегешвар, али га заузети није могао, јер Раци пође за руком 14. јуна да пошље у град помоћних чета. Овај нови неуспех Булафијев је накнадила предаја градова Колошвара и Самошувара, који признаше Бочкаја за кнеза. И Сасима су били дозлогрдили вечити немири те се и они почетком јула одрекну сваке везе са Рацим, измире се са Бочкајем и признаду га за кнеза.²⁾ Према овом измирењу имао је Борђе Раци да отпусти своје војнике кућама, али он не хтеде о томе ни чути нити се хтедохе градови Шегешвар и Сибињ предати Бочкају. Булафи задоби Фогараш и Брашову па науми да пође и против Шегешвара, који је бранио сам Раци, али 28. јула изненада умре. Његов наследник Петки здружи се са Алипашом и крене се на Шегешвар.³⁾ Баш пред што ће непријатељи доћи под град пошље Раци 20. јула једну одабрану чету Срба од 520 момака под вођством Јована Чонке, да из Шегешвара однесу неке топове у Удвархељ. Мађари дочекају у заседи ову чету и потуку тако Србе, да се само њих неколицина спасе. И сам Чонка падне непријатељу у руке, а под хаднађом Јованом Бранковићем убише Мађари коња.⁴⁾

Да би учинио краја немирима на граници послао је био Бочкаји још с пролећа ове године у карансебешки банат Павла Петнехазија са задатком, да неприметно изведе Србе из пограничних места и да их настани дубље у Ердељу. Петнехази успе, да их из Лугоца и Карансебеша изведе под изговором, да ће у Јенопољу или Липову бити исплата, те их поведе у Липово. Вођа ових Срба, који дођоше у Липово, звао се Бура Бешлија. Заповедник мађарске

¹⁾ о. с. стр. 51 и 31; Erdélyi országgyűlési emlékek V. kötet стр. 302.

²⁾ Magyar történelmi évkönyvek és naplók II. стр. 39.

³⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek, V. kötet, стр. 304.

⁴⁾ Magyar történelmi évkönyvek és naplók II. стр. 36, 51 и 70.

посаде липовске Људевит Ракоци не хтеде Петнехазија пустити у град него само српске војнике. Српска посада је била сада у Липову нерамерно већа, износила је 2000 људи, док је Мађара било свега 250 војника, те се Бешлија као вођа српски споразуме наскоро са својим војницима, изазове свађу с Мађарима и позове Турке, да им преда град. Темишварски паша пошље алајбега Кулак Суса са 300 коњаника, које Срби 6. јула 1605. пусте у град. Неколицину Мађара поубијају, њих 23 заробе, а остале заједно с Ракоцијем прогнају из града.¹⁾

Тако је кнезу Бочкају преостало, да још једино разрачуна са Србима и Власима у Шегешвару, око кога се све већма стезао ланац непријатеља. Почетком августа дођоше Стефан Чаки и молдавски војвода Симон са својим четама под Шегешвар, а у исто време пошље Бочкаји изасланике војводи Радулу да га склони на мир, надајући се, да ће онда и Раца лакше савладати. Изасланици кнежеви склопе 5. августа не само мир него и савез са Радулом, али се крај свега тога Рац и даље држао у Шегешвару. Тек кад је крајем августа дошао Бочкаји лично у Ердељ и повео преговоре са Рацом, преда му овај 9. септембра 1605. град. Један део његових чета ступи у Бочкајеву службу, немачке чете оду у своју домовину, а са остацима војске оде Рац у Влашку.²⁾

Очистивши тако цео Ердељ настојао је кнез Бочкаји живо, да држави својој излечи ране, што су јој дуготрајни ратови нанели. За свог намесника у Ердељу поставио је Људевита Ракоција, а уједно ступи у преговоре и са царом Рудолфом, да начине коначан мир међу собом. Аустријски двор је хтео себи да олакша положај при склапању мира, те по свој прилици по бечком наговору покрене војвода Радул акцију против кнеза Бочкаја. Он пошље Ђорђа Раца као свога изасланика, да припреми земљиште и за кратко време придобије Стефана Беде, Вука Камутија, Јована Бранковића и многе Сикулце, али Бочкаји дозна за овај покрет и наложи Жигмунду Ракоцију, да ухвати Раца. Ракоци је већ раније, у писму од 10. маја обратио пажњу Јована Петкија на понашање Рацово, који је непрестано водио тајне договоре са Халмађијем и Камутијем,³⁾ а добивши

¹⁾ Szamosközy IV, стр. 352; Magyar történelmi évkönyvek és naplók II. стр. 39
Занимљиво је, да је Бочкаји непосредно после одметнућа липовских Срба обдарио липовског капетана Владислава Раца од Сланкамена, поклонивши му повељом од 2. августа 1605. села Деску и Микелаку. Ово је по свој прилици награда, што Владислав није пристао са осталим липовским Србима уз Турке, а могуће је, да је тиме хтео придобити Ђорђа Раца, који је био у сродству са Владиславом (Lendvai, Temes vármegye nemes családjai, Budapest 1896. I. kötet стр. 88).

²⁾ Erdélyi országgyűlési emlékek V. kötet стр. 306.

³⁾ Történelmi Tár за 1885., Okiratok Erdély történetéhez стр. 304.

налог Бочкајев, даде 7. јуна 1606. ухватити Раца, Бранковића и другове те Раца и Камутија баци у тавницу самошуварску.¹⁾

Док су се у Ердељу низали ови бурни догађаји један за другим, рат аустријско-турски губио је после битке код Мезекерестеша дотадању жестину своју. У извештајима аустријских заповедника са бојног поља видимо, да су Срби и овде били велик фактор. И Срби из турских пограничних места узимали су учешћа у рату. Тако 19. марта јавља генерал Дијонис Кноцер надвојводи Матији, да је у Бачкој скупљено на 15000 Срба, који моле, да им се постави за вођу хајдучки капетан Петар Ерши па ће напасти непријатеља у рођеној му земљи.²⁾ По другој једној висти налазило се ове године 150 Срба војника у Јегри.³⁾ Аустријска војска освоји 1601. Стони Београд, где је такође било доста Срба,⁴⁾ али идуће године при освајању Кањиже претрпи штајерски надвојвода Фердинанд пораз, услед кога паде Београд поново у турске руке. Надвојвода Максимилијан покуша у два маха током 1602. и 1603. да заузме Будим, али му намера не испаде за руком. Свршетком 1603. склапао је цар Рудолф план, да помоћу Срба заузме један турски град. Аустријском обрстлајтнанту у Болондвару понудио се један српски војвода, да са својим сународницима нападне Турке и да освоји један град турски. Ово достави ђурски обрштар Егенберг цару, коју 18. децембра наложи надвојводи Матји, да прихвати ову понуду српску. Међутим резултат ових преговора није познат.

Од знатнијих Срба спомиње се у овим крајевима Михајило Бакић, који је учествовао године 1602. и 1603. на пожунском државном сабору, затим Матија Бакић, који је служио као мустер-прајбер код војничке интенданције. Михајило Бакић од Лака имао је са супругом Кларом Франкопанком тржачком двоје деце, Петра и Маргиту. Њима је још раније, тестаментом својим од 1584., оста-

¹⁾ о. с. стр. 314 и 416; Szamosközy IV. стр. 354.

²⁾ Писмо је датирано у Пожуву и у њему стоји: „... das an yetzo in die 15000 Rätzen oder Wallachen bei Watschka beysamen sein, die bitten allain, dass er Eorsi Peter inen ain haubt ehist wolle zu fürdern, der sy regieren vnd fhueren khune, weill sy willens sein, dem feind in seinem landt selbst schaden zu thuen“. (Hung. за 1599.).

³⁾ Филечки коњички заповедник Никола Каза пише 4. маја 1599. на једном месту „Tertius dies est, quod Tartari ad Bereny appulerunt, Rasciani quoque stipendiarij, numero centum et quinquaginta, hesterna die sunt Agriam ingressi“ (Ibid.)

⁴⁾ У једном писму од 21. септембра 1601. стоји „Des bassa selbst bekhandt nuss nach seindt taussent Turggen in Weissenburg gewest, ausser der Juden vnnd Razen (Hung. за 1601.). Нешто раније, августа о. г., упала је једна чета по заповести веспримског заповедника Тобије Графа на турско земљиште иза Копанџа „vnd bey ein rätzischen dorff etlich Türggen vnd Rätzen antroffen, von denselben 7 lebendige sambt bey die 50 stuckh oxsen vnd khue-viech, item 18 klepper mit guetem wint gottlob anhero gebracht ...“ (Ibid.).

вила мати велик иметак, а године 1600. начини и Михајило последњу вољу, у којој остави Петру град Холић, а Маргити, удатој за Мелхијора Балашу, остави град Сашин. Петар Бакић је дакле био богат и виђен магнат, имао је неколико спахилука и градова у свом поседу те кад се 2. фебруара 1604. састајала у Острогону нека комисија аустријско-турска, наложено је међу другим великашима и њему да пође, у пратњи аустријских комесара, на коњу, са слугама и шаторима, што је могуће помпозније.¹⁾ У војсци је носио Петар чин капетана и узимао је узешћа у многим ратним сукобима. Био је у блиском сродству са Петром Ревајем, коме 14. фебруара 1606. године пише писмо о фамилијарним стварима,²⁾ но с којим је наскоро дошао у смртно непријатељство ради Сузане Форгачеве, супруге Фрање Реваја.

Од осталих познатијих Срба вредни су спомена Никола Рац као и Михајило и Петар браћа Раци. Ова двојица замолише марта 1601. од цара Рудолфа опустело село Бесмир код Коморана као награду за војничке услуге.³⁾ Даље је служио у војсци капетан српских чета Петар Рац од Толне, који је средином 1605. молио цара Рудолфа, да му у награду за тринаестогодишњу ратничку службу подари добра Фрање Алагија и Фрање Ибрањија. Овај Петар Рац од Толне умро је 1607. без мушких потомака.⁴⁾ Од ердељских Раца живио је син Петра Раца од Тевиша, Адам, који је 4. маја 1602. склопио уговор у ствари неких добара са Јованом Балентићем од Тевиша.⁵⁾

Кад је Бочкаји придобио за себе ердељске српске војнике, трудио се да наговори и остале Србе, који су у западној аустријској војсци служили, да се њему придруже. Да би успео у овоме изда 23. јула 1605. године проглас из Кошица на „благородне и одличне племиће и честите војводе и подвојводе и све Србе, који се налазе у цесарској војсци.“ Прогласом овим шаље Бочкаји поздрав Србима и зове их, да оставе цара Рудолфа и да ступе с њим у савез; хвали народ српски, који није научио ником да робује, а најмање Нем-

¹⁾ Történelmi Tár за годину 1879. стр. 153 и за годину 1900. стр. 317; Turcica за 1604.

²⁾ Hung. за 1606.

³⁾ Prot. Exp. за 1601.

⁴⁾ О молби Рацовой пише 4. јула 1605. „Clementer intellexit serenissimus princeps dominus Mathias archidux Austriae, dominus noster benignissimus, qualiter egregius Petrus Ratz de Tolna, maiestatis suae caesariae ac regiae capitaneus equitum Rascianorum sibi ab diuturna ac fidelia sua seruitia militaria bona egregii quoque Francisci Alagy et alterius Francisci Ibrani, ut qui a fide ac fidelitate maiestati suae debita ad rebelles defecerunt, conferri petierit.“ (Финансијски архив у Бечу, Ungarische Gedächtnisbücher.)

⁵⁾ Országos levéltár, Erdélyi osztály, Gyulafehérvári káptalan, Cent. / S. nr. 4.

цима; обећава Србима, да ће им дати некадања права, која су у Угарској уживали; плаћаће им више и поступаће с њима боље него са својим Мађарима; упозорава их, да су му остали Срби, они, што стоје у Влашкој под командом војводе Радула, они у Ердељу са Ђорђем Рацом на челу и они у Липову под управом Лудевита Ракоција обећали верност. Позива и њих, да му се придруже, а не буду ли то учинили, он ће им се љуто осветити.¹⁾ Овај проглас међутим није имао великог утицаја на Србе, шта више, многи ратници и готово сви главнији људи ердељских Срба настанише се по свршетку рата на аустријском земљишту.

Липово, које је 1605. пало под Турке, није дуго остало под турском влашћу. Српски војници у Липову дознаше, да Турци намеравају да их све потуку па се споразуму са својим владиком Савом, који их је и раније одговарао од предаје Турцима те су чекали само на згодну прилику да се с Турцима разрачунају. 23. априла 1606. запути се једна чета Татара од 500 душа да роби по околици Липова и бег липовски пође на њих да их гони. Срби се међутим махну Татара и врате у Липово, а бега не пусте унутра те он побегне у Београд. Нешто Турака, што је још у граду остало, потуку Срби, у чијим је рукама била ратна заира. Владика Сава доби после тога као награду владичанску столицу у граду Тевишу. Турци из Буле пођу у помоћ липовским Турцима, али се врате не постигавши ништа.²⁾

¹⁾ Prot, Exp. за 1605.

²⁾ Magyar tört. évkönyvek és naplók, II. kötet, стр. 74. По Самошкезијевом причању догодила се предаја Липова овако: Стефана Петнехазија наговори секретар Симон Дејак, да ступи у преговоре са липовским Србима без знања Бочкајева, у сврху предаје града. Петнехази пошаље јенопољског владика Саву у Липово, који се договори са српским вођама, да предаду град Мађарима, али под условом, да им Бочкаји опрости ранију неверу. Главни Срби су били капетан Радул, Петар Калауз, Стеван Пап, деди Сава, Недељко Бошњак (Boszno), Радан Старковић, Пеја и други. Овима зададу Петнехази, владика Сава и остали главни људи кнежеви веру, да им неће ништа бити и да ће и у будуће моћи остати у Липову само да град предаду. Људевит Ракоци дознавши шта се спрема, пошаље Ловру Нађа са 300 хајдука према Јенопољу, да уђе у липовски град, ако им га Срби предаду. У липовској тврђави је било 500 Турака под управом јаничарског аге Хафиз-паше, затим Чорбазије и Абдурамана, а у вароши су били Срби и нешто Турака. На дани знак устану Срби, пусте Нађа у варош и освоје је 7. априла. Темишварски паша пошаље одмах из Бечеја, Панчева и других пограничних места 2000 војника у помоћ липовским Турцима, али ови ништа не успеше. 18. априла паде и тврђава липовска у руке српско-мађарске (Szamosközy IV. стр. 359.—361). О предаји града налазимо података и у писму Катарине Палфи, управљеном из Тренчина 15. маја 1606. Ђорђу Турзону. У писму стоји: „Hiebevot hab ich geschrieben, das die Ratzen die Lippa vndt andere vestungen wiederum eigenohmen vndt die Türken so darinne gewesen, alle nidergehaut, diese verwichene wochen ist der Türke wiederumb zur vestung geruckt vndt dieselbe belegert auch mit siebenstückken geschütz beschossen, die

За време преговора о миру проглашено је примирје између Аустрије и кнеза Бочкаја, но упркос том примирју трудио се Бочкаји, да истисне аустријску посаду из оних тврђава, које се налазиле међу његовим градовима. Број таквих неосвојених места био је повелик а најважнији је био међу њима град Токај, којим је управљао капетан Ханс Рубер на челу једне српске чете. Опколивши град успе Бочкајев војвода Цобор да одсече сваку везу са спољашњим светом те у граду избије глад. Ипак се током 1606. месецима држао Токај, али се најзад морала посада, присиљена глађу, упустити у преговоре и под условом слободног пролаза преда град Цобору.¹⁾

Преговори о миру са Бочкајем, који су од аустријске стране започети крајем 1605. провлачили су се и кроз прву полу 1606 године. Тек 23. јуна 1606. утаначен је у Бечу коначан мир, по коме припадне Бочкају цео Ердел, затим Сатмар и Токај као и жупаније Угоча и Берег. Истодобно започну преговори и о миру аустро-турском, при чему је Бочкаји био посредник. Након дужих преговора склоњен је је 11. новембра исте године под Комораном, тамо где утиче речица Житва у Дунав, мир на двадесет година између цара Рудолфа и Турака. Миром овим обвезао се Рудолф, да ће платити султану једном за свагда 200.000 форината и тим ће се откупити од дотадањег плаћања данка, а земље добива свака странка онолико, колико је у моментаном поседу држала. Овим миром на ушћу Житве завршено је петнаестогодишње ратовање Аустрије са Турском, а њиме се свршује уједно и један од најбурнијих перијода у животу угарских Срба.

Ratzen vndt haiduken aber sein nachtlicherweile heraussgefallen, der Türken viel erleget vndt inn die flucht geschlagen, also das der Türcke das geschütz daselbst verlassen müssen“. (Hung. за 1606.).

¹⁾ Magyar történelmi évkönyvek és naplók, II, стр. 79.

